

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v054.2024.5>

Давидова Ірина Віталіївна,

доктор юридичних наук, професорка,

професорка кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-5622-671X

БАНКІВСЬКІ ДОГОВОРИ: ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Воєнний стан в Україні вніс суттєві корективи в банківську діяльність, особливо у питання договірних відносин між банками та їх клієнтами. Змінені умови роботи, постійні ризики, необхідність врахування військової ситуації та її наслідків – усе це вплинуло на те, як банківські установи виконують свої зобов'язання та взаємодіють з клієнтами. Тож питання щодо особливостей банківських договорів в умовах воєнного стану та основних змін, які впливають на банківську діяльність, потребують окремого дослідження.

Стан дослідження теми. Дослідженню банківських договорів, їх видів, особливостей укладення, зміни та припинення, визначенню відповідальності сторін тощо приділялася увага вітчизняними науковцями. Зокрема, можна виділити дослідження таких науковців, як: А. Бабаскін [1], О. Берназ-Лукавецька [2], М. Біда [3], С. Клейменова [4], Ю. Кривенко [5], С. Лепех [6], М. Менджул [7], М. Парасюк [8], В. Скрипник [9], В. Спіжов [10] та ін. Разом з тим, особливостям впливу правового режиму воєнного стану на банківські договори в даних дослідженнях або не приділено уваги взагалі, або ж не достатньо.

Мета статті полягає в аналізі особливостей банківських договорів в умовах воєнного стану та основних змін, які впливають на банківську діяльність.

Виклад основного матеріалу. Банківські договори займають важливе місце в системі договорів та регулюють взаємовідносини між банківськими установами та їхніми клієнтами. Традиційно під банківським договором розуміють угоду (домовленість), укладену між банком та клієнтом (фізичною чи юридичною особою), яка визначає права та обов'язки сторін у межах надання та

використання фінансових послуг. Даний договір обов'язково повинен забезпечувати захист прав як банку, так і клієнта.

Основними рисами банківського договору є: двосторонність (обидві сторони мають певні обов'язки та права); комерційний характер (банк надає послуги за плату, а клієнт отримує доступ до певних фінансових ресурсів чи послуг); письмова форма (що забезпечує фіксацію всіх умов); законодавча урегульованість (укладення банківського договору відбувається відповідно до норм законодавства, зокрема, Цивільного кодексу України [11] та Закону України «Про банки і банківську діяльність» [12]).

Банківські договори класифікують залежно від типу послуг, що надаються. Основними видами є: по-перше, кредитний договір, тобто угода між банком та клієнтом, згідно з якою банк надає клієнту грошові кошти у вигляді кредиту на певних умовах повернення та оплати відсотків. Кредитні договори поділяють на певні типи, зокрема: споживчий кредит (надається фізичним особам для особистих потреб, наприклад, на покупку товарів або оплату послуг); іпотечний кредит (надається для придбання нерухомості, де майно стає заставою); автокредит (спеціалізований кредит на придбання транспортного засобу); кредит для бізнесу (надається підприємствам для фінансування господарської діяльності, придбання обладнання, розвитку бізнесу тощо); по-друге, договір банківського вкладу, який укладається між банком та клієнтом, який передає певну суму коштів на збереження на визначений термін з метою отримання прибутку у вигляді відсотків; банк зобов'язується повернути клієнту вклад та нараховані відсотки після закінчення строку дії договору; по-третє, договір банківського рахунку, який укла-

дається для відкриття рахунку в банку з метою зберігання коштів та проведення безготівкових розрахунків; банк зобов'язується приймати та зараховувати кошти на рахунок клієнта, а також здійснювати розрахункові операції за вказівками клієнта; в межах договору банківського рахунку виділяють такі типи рахунків: поточний рахунок (для щоденних операцій, оплати товарів, послуг, отримання заробітної плати тощо), картковий рахунок (забезпечує доступ до коштів через банківську картку та електронні платежі); рахунок для бізнесу (призначений для здійснення операцій юридичними особами та підприємцями). Також окремо можна виділити договори про надання банківських послуг, куди можна включити: касові послуги (прийом, обробка, видача та інкасування готівки та ін.), консультаційні послуги (щодо інвестицій, валютних операцій, управління фінансами та ін.), операції з цінними паперами (наприклад, зберігання, купівля-продаж акцій, облігацій; договори на обслуговування платіжних карток, які регулюють випуск, обслуговування та використання банківських карток для здійснення безготівкових розрахунків та зняття готівки. Банки пропонують різні типи карток, зокрема дебетові та кредитні, для повсякденних витрат та використання у рамках кредитних лімітів.

В контексті характеристики банківських договорів варто погодитися з Ю. Кривенко, яка наголошує на самостійному характері таких договорів в межі цивільно-правової їх характеристики та визначає певні ознаки даної групи договорів, а саме: «а) з банківського договору одна сторона (банк) зобов'язується за дорученням другої сторони (клієнта) надати банківські послуги, а покупець зобов'язується оплатити ці послуги, якщо інше не передбачено договором; б) банківські договори, спрямовані на реалізацію певного правового результату при наданні фінансових послуг; в) законодавчою системою і банківською практикою введений інструментарій, який набуває самостійний юридичний характер в системі цивільних договорів. Зазначені основні ознаки характеризують банківські договори як приватноправову категорію, яка займає досить важливе місце в системі цивільно-правових договорів. [5, с. 84].

Кожен вид банківського договору має свої особливості, які визначаються правовими нормами, вимогами банку та особливостями відносин між банком і клієнтом. Сюди можна віднести обов'язкове укладення в письмовій формі, наявність (в більшості випадків) стандартних (типових) умов, законодавче врегулювання (як прямі норми

кодексів і законів, так і рекомендації Національного банку України), можливість передбачення індивідуальних умов (зокрема, для великих клієнтів та бізнесу банки можуть пропонувати спеціальні умови).

У період воєнного стану банківські договори зазнали суттєвих змін, що обумовлені низкою факторів, серед яких: по-перше, виникнення ситуацій, коли клієнти банків не можуть своєчасно погашати кредити, а також банки можуть обмежувати доступ до деяких послуг, що тягне зміну умов виконання зобов'язань; по-друге, зростання рівня неплатоспроможності клієнтів змушує банки запровадити спеціальні заходи, зокрема реструктуризацію боргів, тобто виникають додаткові ризики неплатоспроможності; по-третє, деякі відділення банків можуть бути закриті або обмежені у своїй діяльності, що також впливає на можливість виконання умов договорів та класифікується як вимушені обмеження доступу до послуг банку.

Загалом, у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану сторони цивільно-правових договорів не завжди мають можливість належним чином виконати цивільно-правове зобов'язання. Задля врегулювання проблем, які виникли на практиці, були внесені зміни до ЦК України, прийнято (або внесено відповідні зміни) низку Законів України, серед яких: «Про правовий режим воєнного стану» [13], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [14], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкодження внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [15], «Про банки і банківську діяльність» [16], «Про Національний банк України» [17], «Про споживче кредитування» [18], «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей нарахування процентів за споживчими кредитами під час воєнного стану та удосконалення державного регулювання у сфері фінансових послуг» [19], та інші нормативно-правові акти, зокрема: «Про введення воєнного стану в Україні» [20], «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [21], «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп» [22].

Одними з основних банківських договорів, який зазнав змін, є кредитні договори. Адже, укладені кредитні договори до початку воєнного стану, залишаються діючими, проте виникає необхід-

ність у змінах та адаптації до нових умов, а саме: надання можливості реструктуризації боргу для клієнтів, які опинилися у скрутному фінансовому становищі; можливість пролонгації та відстрочки платежів, зокрема, для військовослужбовців, волонтерів та інших категорій громадян, які постраждали від війни; тимчасове утримання банків від нарахування штрафів за прострочені платежі для певних категорій клієнтів.

Відповідно до пункту 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України «у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної ст. 625 ЦК України, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем)» [11].

Також забороняється підвищення процентної ставки за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит, за винятком випадків, коли кредитним договором чи договором про споживчий кредит передбачено змінювану процентну ставку.

Національний банк України звертає увагу на те, що «нові правила не передбачають скасування відсотків за користування кредитними коштами. Таке нарахування є правомірним з боку кредитора. Кредитні канікули – це відтермінування сплати боргу, а не його прощення. Також кредитні канікули – це право кредитора, а не його зобов'язання. Тому рекомендовано домовитися безпосередньо з кредитором про кредитні канікули. Однак, якщо позичальники мають достатній запас ресурсів, щоб продовжувати діяльність та обслуговувати позики, варто їх надалі сплачувати» [23].

Окремо врегульовано питання щодо споживчого кредитування: «на період дії воєнного стану та упродовж трьох місяців після його припинення або скасування банки, небанківські фінансові установи та колекторські компанії під час врегулювання простроченої заборгованості зобов'язані дотримуватися додаткових вимог

щодо етичної поведінки, зокрема не взаємодіяти за власною ініціативою зі споживачем, що належить до захищеної категорії, та з його близькими особами» [17].

До категорії захищених осіб віднесено: військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України; військовослужбовців, які отримали інвалідність через захворювання, пов'язане з військовою службою, або після звільнення з неї; членів сімей загиблих, померлих або зниклих безвісти військовослужбовців; осіб, що перебувають у полоні, з якими втрачено зв'язок або які вважаються зниклими безвісти.

У сфері споживчого кредитування також забороняється підвищувати процентну ставку за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором. Однак, якщо в кредитному договорі передбачено змінювану процентну ставку, банк має право періодично підвищувати або зобов'язаний знижувати її відповідно до встановлених умов. Крім того, банки не можуть здійснювати стягнення на іпотечне майно без судового рішення, виселяти мешканців з іпотечного житла чи продавати його на електронних торгах для виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Важливим є й законопроект, який передбачив можливість «призупинення сплати грошового зобов'язання за договором про споживчий кредит або іншим договором, передбаченим Законом, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно за наявності хоча б однієї з умов: 1) нерухоме майно, станом на день подання заяви про призупинення сплати грошового зобов'язання, розташоване на тимчасово окупованій території, або на територіях, на яких ведуться воєнні (бойові) дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, визначених Кабінетом Міністрів України; 2) нерухоме майно пошкоджено внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Для цілей цього пункту під пошкодженим розуміється нерухоме майно, яке може бути відновлено виключно шляхом капітального ремонту чи реконструкції; 3) нерухоме майно знищено внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Для цілей цього пункту під знищеним розуміється нерухоме майно, відновлення якого шляхом поточного або

капітального ремонту чи реконструкції є неможливим або економічно недоцільним» [15].

Воєнний стан також вплинув на депозитні договори. Зокрема, важливою зміною є можливість дострокового розірвання депозитних договорів без втрати нарахованих відсотків для громадян, що постраждали від війни; можливість банків змінювати процентні ставки, пропонуючи клієнтам нові умови за депозитними договорами тощо.

Що ж стосується договорів банківського рахунку, то для збереження активності операцій за рахунками банки дотримуються певних «нових» положень, серед яких: запровадження лімітів на зняття готівки з рахунків, що пояснюється фізичною нестачею готівкових коштів у деяких регіонах; встановлення певних обмежень на операції з валютою, які регулюються Національним банком України.

В умовах дії правового режиму воєнного стану і різних фактичних ситуаціях в окремих регіонах, областях України (постійній зміні реальної ситуації тощо) Національний банк України здійснює регуляторну діяльність для підтримки стабільності банківської системи та, зокрема, відіграє вагомую роль в регулюванні банківських договорів. Так, НБУ надає рекомендації щодо реструктуризації боргів та роботи з депозитними договорами; запроваджує обмеження на перекази за кордон та здійснює контроль за операціями в іноземній валюті з метою запобігання валютним ризикам; працює над підтримкою стабільності банківської системи, зокрема через механізми надання рефінансування банкам тощо.

З метою підтримки підприємств та бізнес-клієнтів банків також передбачаються особливі умови, а саме: подовження термінів кредитних зобов'язань, особливо для підприємств, які зазнали збитків від воєнних дій; реструктуризація корпоративних кредитів з метою підтримки бізнесу; запровадження кредитних канікул для малого та середнього бізнесу з метою полегшення фінансового тягаря під час війни.

Захист прав клієнтів у банківських договорах в умовах воєнного стану набуває особливого зна-

чення та виражаються у забезпеченні консультаційної підтримки щодо нових умов договорів та можливих змін у процесах обслуговування; захисті від недобросовісної діяльності, яка виражається у дотриманні банками суворих стандартів захисту клієнтських даних та коштів задля звести до мінімуму можливі випадки шахрайства.

Отже, умови воєнного стану створюють складнощі у виконанні договірних зобов'язань, змішуючи фокус із регулювання звичайних відносин на ключові аспекти національної безпеки та стабільності. В цьому контексті стає зрозуміло, що для забезпечення ефективності системи договірних зобов'язань під час воєнного стану необхідно враховувати різноманітні фактори [23].

Висновки. Банківські договори є важливим інструментом у фінансових відносинах, що забезпечують взаємодію між банками та клієнтами. Правильно підібраний вид договору дозволяє клієнту ефективно вирішувати фінансові питання, а банку – забезпечувати стабільність та розвиток. Кожен із договорів має свою специфіку, яку необхідно враховувати як при укладенні, так і при виконанні договірних зобов'язань.

Воєнний стан ускладнює реалізацію договорів, зокрема через непередбачувані обставини та пріоритетність питань національної безпеки. Важливим є процес адаптації правового регулювання, що дасть можливість забезпечити стабільність банківських установ і виконання договірних зобов'язань. Ефективне функціонування банківської сфери можливе за умови врахування нових правових та економічних реалій, спрямованих на збереження довіри до банків і захист інтересів усіх учасників договірних відносин.

Воєнний стан в Україні суттєво вплинув на банківські договори, змусивши банки пристосуватися до нових викликів та забезпечити збереження фінансової стабільності. Завдяки підтримці Національного банку України, а також запровадженим механізмам реструктуризації, кредитних канікул та лімітів на певні операції, банківська система продовжує працювати, надаючи громадянам та бізнесу необхідну фінансову підтримку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабаскін А. Ю. Істотні умови кредитного договору за цивільним законодавством України. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 85–90.
2. Берназ-Лукавецька О. М., Кірсанов О. В. Проблеми аспекти кредитних договорів в Україні та міжнародному просторі. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 2. С. 7–12
3. Біда М. А. Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 17 с.
4. Клейменова С. М. До питання про якість банківських послуг. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 108. С. 26–29.
5. Кривенко Ю. В. Банківські договори в системі цивільно-правових договорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2022. Вип. 73. Ч. 1. С. 81–85.
6. Лепех С. М. Кредитний договір: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2003. 204 с.

7. Менджул М. В. Банківські договори та захист прав боржників: порівняльний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 149–152.
8. Парасюк М., Парасюк В. Особливості укладання банківських договорів у мережі Інтернет. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2023. № 1. С. 245–252.
9. Скрипник В. Л., Носа І. Ю. Юридична характеристика договору банківського вкладу (депозиту). *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 61–65.
10. Спіжов В.В. Зміст та поняття депозитного ресурсу комерційного банку. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. № 37. С. 331–338.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
15. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 01.12.2022 № 2823-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2823-20#Text>.
16. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
17. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.
18. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>.
19. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей нарахування процентів за споживчими кредитами під час воєнного стану та удосконалення державного регулювання у сфері фінансових послуг: Закон України від 10.06.2023 № 3156-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3156-20#Text>.
20. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
21. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: постанова правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.
22. Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп: постанова правління Національного банку України від 25.02.2022 № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text>.
23. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>.
24. Резніченко С.В. Правова природа договірних зобов'язань у умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 208–210.

Давидова Ірина Віталіївна

Банківські договори: особливості в умовах дії воєнного стану

Стаття присвячена аналізу особливостей банківських договорів в умовах воєнного стану та основних змін, які впливають на банківську діяльність.

Проаналізовано нормативно-правові акти та наукові публікації стосовно досліджуваних питань. Визначено, що одними з основних банківських договорів, який зазнав змін, є кредитні договори. Що пояснюється наступним: укладені кредитні договори до початку воєнного стану, залишаються діючими, проте виникає необхідність у змінах та адаптації до нових умов (надання можливості реструктуризації боргу для клієнтів, які опинилися у скрутному фінансовому становищі; можливість пролонгації та відстрочки платежів; тимчасове утримання банків від нарахування штрафів за прострочені платежі для певних категорій клієнтів).

Зроблено висновок, що банківські договори є важливим інструментом у фінансових відносинах, що забезпечують взаємодію між банками та клієнтами. Правильно підібраний вид договору дозволяє клієнту ефективно вирішувати фінансові питання, а банку – забезпечувати стабільність та розвиток. Кожен із договорів має свою специфіку, яку необхідно враховувати як при укладенні, так і при виконанні договірних зобов'язань.

Зазначено, що воєнний стан ускладнює реалізацію договорів, зокрема через непередбачувані обставини та пріоритетність питань національної безпеки. Важливим є процес адаптації правового регулювання, що дасть можливість забезпечити стабільність банківських установ і виконання договірних зобов'язань. Ефективне функціонування банківської сфери можливе за умови врахування нових правових та економічних реалій, спрямованих на збереження довіри до банків і захист інтересів усіх учасників договірних відносин.

Визначено, що воєнний стан в Україні суттєво вплинув на банківські договори, змусивши банки пристосуватися до нових викликів та забезпечити збереження фінансової стабільності. Завдяки підтримці Національного банку України, а також запровадженим механізмам реструктуризації, кредитних канікул та лімітів на певні операції, банківська система продовжує працювати, надаючи громадянам та бізнесу необхідну фінансову підтримку.

Ключові слова: банківський договір, кредитний договір, договір банківського вкладу, договір банківського рахунку, система договорів, договори з надання послуг, боржник, банк, захист прав, фінансова операція, воєнний стан, фінансова безпека, національна стабільність.

Davydova Iryna

Banking contracts: peculiarities in martial law

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of banking contracts in the conditions of martial law and the main changes that affect banking activity.

Regulatory and legal acts and scientific publications related to the researched issues were analyzed. It was determined that one of the main bank contracts that underwent changes are credit contracts. This is explained by the following: credit agreements concluded before the beginning of martial law remain in force, but there is a need for changes and adaptation to new conditions (providing the possibility of debt restructuring for clients who find themselves in a difficult financial situation; the possibility of prolongation and postponement of payments; temporary restraint of banks from charging fines for overdue payments for certain categories of customers).

It was concluded that bank contracts are an important tool in financial relations that ensure interaction between banks and clients. A correctly selected type of contract allows the client to effectively solve financial issues, and the bank to ensure stability and development. Each of the contracts has its own specifics, which must be taken into account both when concluding and when fulfilling contractual obligations.

It is noted that the state of war complicates the implementation of agreements, in particular due to unforeseen circumstances and the priority of national security issues. The process of adapting legal regulation is important, which will make it possible to ensure the stability of banking institutions and the fulfillment of contractual obligations. Effective functioning of the banking sector is possible provided that new legal and economic realities are taken into account, aimed at maintaining trust in banks and protecting the interests of all participants in contractual relations.

It was determined that the state of war in Ukraine significantly affected banking contracts, forcing banks to adapt to new challenges and ensure the preservation of financial stability. Thanks to the support of the National Bank of Ukraine, as well as the implemented mechanisms of restructuring, credit holidays and limits for certain operations, the banking system continues to work, providing citizens and businesses with the necessary financial support.

Key words: bank contract, credit contract, bank deposit contract, bank account contract, contract system, service contracts, debtor, bank, protection of rights, financial transaction, martial law, financial security, national stability.